فصـــــلنامه بیـــن المللـــــی قـــانـــون یـــار
License Number: ۷۸۸۶۴ Article Cod: ۲۰۲۴S۴D۱۵SH۱M۵۵۴ ISSN-P: ۲۵۳۸-۳۷۰۱

شناسایی ارکان و کیفرهای جرم کلاهبرداری رایانه ای

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۲/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۴/۱۲)

دکتـــر بهنـــام اســـدی[۱]
عضو مرکز وکلای قوه قضاییه
مدیرعامل و صاحب امتیاز بنیاد علمی قانون یار

مقدمه

امروزه سیستم های رایانه ای نقش بسیار حیاتی در تمام ابعاد زندگی بشر دارند و در نتیجه جرائم رایانه ای نیز روز به روز در حال گسترش هستند، این فضا قابلیت انجام بیشترین جرائم را دارد و همین مسئله موجب شده مراجع قضایی برای پیشگیری از این جرائم تدابیر ویژه ای را اتخاذ کنند . یکی از جرایمی که در فضای مجازی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است جرم کلاهبرداری رایانه ای می باشد چراکه گستره بسیاری از جرایم را در این عرصه در بر می گیرد. جرم کلاهبرداری رایانه‌ای در قانون مجازات اسلامی ایران به طور خاص در ماده ۷۴۱ بخش تعزیرات تعریف شده است. بر این اساس کلاهبرداری رایانه‌ای عبارت است از هر شخصی که به طور غیرمجاز از سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی با ارتکاب اعمالی مانند وارد کردن، تغییر، محو، ایجاد، متوقف کردن داده‌ها یا مختل کردن سامانه، وجه، مال، منفعت، خدمات یا امتیازات مالی برای خود یا دیگری تحصیل کند، مرتکب این جرم شده است. جرم کلاهبرداری رایانه ای بدون نیاز به فریب و اغفال انسان محقق می‌شود، یعنی برخلاف کلاهبرداری سنتی که فریب شخص صورت می گیرد، در این جرم اخلال در سیستم‌های رایانه‌ای علت تحصیل مال است. باید توجه داشت اعمالی که جرم را تشکیل می‌دهند، تمثیلی هستند و هر فعل مشابهی که منجر به تحصیل مالی غیرمجاز شود، مشمول جرم می‌شود. نهایتاً در این مقاله قصد داریم به شناسایی ارکان و کیفرهای جرم کلاهبرداری رایانه ای بپردازیم.

واژگان کلیدی: جرم کلاهبرداری رایانه ای، هک، جرایم اینترنتی، رایانه، فضای مجازی

[۱] drbehnamasadi@yahoo.com ۰۲۱۶۶۹۷۹۵۱۹

بخش اول: کلیات

استفاده روز افزون از تکنولوژی رایانه ای سبب شکل گیری جرائم متعددی در این بستر شده است به همین دلیل قانونگذار نسبت به تصویب قانون جرائم رایانه ای اقدام نموده است. کلاهبرداری سنتی به این معناست که کلاهبردار با توسل به وسایل متقلبانه مال باخته را فریب داده و مال او را ببرد . فریب در واقع غفلت و ناآگاهی مالک است، بنابراین لازم است که مال باخته از متقلبانه بودن وسایل متقلبانه اطلاع نداشته و واقعا فریب خورده باشد. همچنین در این راستا باید رابطه مستقیمی بین توسل به وسایل متقلبانه و فریب خوردن مال باخته وجود داشته باشد . مسلما کلاهبردار باید سوء نیت داشته و به قصد بهره مند شدن خود یا شخص مورد نظرش مال دیگری را ببرد . لازم به ذکر است که کلاهبرداری از جرایم مقید است و برای تحقق آن لازم است حتما نتیجه حاصل شود اما در کلاهبرداری اینترنتی کلاهبردار باید از طریق وارد کردن، تغییر یا محو کردن داده ها یا مختل کردن سامانه و ... مال یا وجهی را تصاحب کند . حتی ممکن است اینکار بدون آگاهی بزه دیده (مال باخته) انجام گیرد . تفاوت کلاهبرداری سنتی با کلاهبرداری رایانه ای، نظیر کلاهبرداری با دستگاه اسکیمر، در محیط ارتکاب این جرائم و همچنین تفاوت در وسایل ارتکاب جرم است . به عبارتی در کلاهبرداری سنتی این فرد است که با توسل به وسایل متقلبانه فریب می خورد و مال او از دست می رود اما در کلاهبرداری اینترنتی فرد در کار نیست بلکه استفاده متقلبانه از رایانه است . باید توجه داشت برای تحقق جرم کلاهبرداری رایانه ای فریب و اغفال انسان نیاز نیست، در حالی که در کلاهبرداری سنتی با انسانی رو به رو هستیم که با استفاده از صحنه سازی متقلبانه فریب خورده و اموالش را در اختیار کلاهبردار قرار می دهد. همچنین علاوه بر ماده ۷۴۱ قانون مجازات اسلامی (ماده ۱۳ قانون جرائم رایانه ای)، ماده ۶۷ قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ در خصوص کلاهبرداری رایانه ای بیان نموده است که: هر کس در بستر مبادلات الکترونیکی با سوء استفاده و یا استفاده غیر مجاز از داده پیام ها، برنامه ها و

سیستم های رایانه ای و وسایل ارتباط از راه دور و ارتکاب افعالی نظیر ورود، محو، توقف داده پیام، مداخله در عملکرد برنامه یا سیستم رایانه ای و غیره دیگران را بفریبد و یا سبب گمراهی سیستم های پردازش خودکار و نظایر آن شود و از این طریق برای خود یا دیگری وجوه اموال یا امتیازات مالی تحصیل کند و اموال دیگران را ببرد مجرم محسوب و علاوه بر رد مال به صاحبان اموال به حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزای نقدی معادل ماخوذه محکوم می شود.

بند اول: بررسی و شناخت اینترنت

اینترنت را مجموعه ای از شبکه ها گویند و از طریق آن شبکه‌ها ی مختلف رایانه‌ای توسط سخت افزار و نرم افزارهای مربوط و با قرار دادهای ارتباطی یکسان به یکدیگر متصل شده و با اختصاص آدرس‌های الکترونیکی خاص هر یک از آنها می توانند به صورت متن، صدا، تصویر و حتی فیلم تبادل اطلاعات کنند. بنابراین اینترنت موجب دسترسی آسان و سریع به حجم عظیمی از اطلاعات در کوتاه ترین زمان ممکن گردیده و هر روز در حال گسترش و توسعه می‌باشد بطوریکه امروز مانند اشعه ای نور خود را بر پنج قاره جهان افکنده و دنیای شگفت‌انگیزی را بوجود آورده که با ورود در آن می توان مطالب فراوانی در ماهیت شبکه ها و پایگاه آموخته و علاوه بر آن می توان به تمامی موضوعات موجود و قابل بررسی در جهان دست یافت. سال واقعی پیدایش اینترنت را سال ۱۹۸۳ می‌دانند چرا که در این سال تغییرات مهمی در کنترل شبکه ها صورت گرفت و بسیاری از شبکه ها از شبکه های اروپا و ژاپن، توسط دروازه هایی به آرپانت وصل شدند . در سال ۱۹۹۰ آرپانت منحل شد و وظائف آن به ساختار گسترده تری بنام اینترنت محول شد و به دنبال آن ممنوعیت جابجایی پیام‌های تجاری نیز برداشته شد و با تبدیل سیستم عامل یونیکس دیگر برنامه ی کاربردی علمی به واسطه های تحت ویندوز استفاده از اینترنت برای عموم راحت شد و اینترنت کنونی بوجود آمد.

بند دوم: کلاهبرداری اینترنتی

حال با بیان تعاریف و مقدماتی دراین زمینه می توان به تعریف کلاهبرداری اینترنتی پرداخت. کلاهبرداری اینترنتی یکی از جرائم موسوم به « جرائم یقه سفیدها»است که با توسعه اینترنت و ارتباطات گسترش یافته است . در یک تعریف ساده از جرائم یقه سفیدها می‌توان گفت کسانی که به واسطه موقعیت اجتماعی، اقتصادی و یا سیاسی خود به حقوق اعضاء جامعه تجاوز می‌کنند در شمار این جرائم قرار می‌گیرند . منظور از کلاهبرداری اینترنتی هرگونه کلاهبرداری است که بوسیله برنامه های کامپیوتری و رایانه‌ای یا ارتباطات شبکه اینترنتی صورت می‌گیرد مثلاً از طریق سایت ها (web پست الکترونیک (e-mail) یا اتاق های گفتگو(chat rooms) در واقع کلاهبردای اینترنتی به هر نوع طرح متقلبانه ای گفته می‌شود که یک یا چند بخش از اینترنت را به کار می‌گیرد و تا در خواست های متقلبانه ای را به منظور بردن اموال و احتمالاً انجام معاملات جعلی با قربانیان احتمالی مطرح سازد . بنابراین مشخص می‌شود که کلاهبرداری اینترنتی از زمانی رواج پیدا کرد که محیط مجازی مثل محیط اینترنت پا به عرصه وجود گذاشت و تقریباً حدود ده دهه است که از عمر این جرم می گذرد. اولین قانونی که در رابطه با جرائم اینترنتی به تصویب رسید در سال ۱۹۸۴ در کشور آمریکا بود که بعد ها در سال های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۶ این قانون اصلاح گردید.ممکن است این سوال مطرح شود که آیا کلاهبرداری رایانه‌ای یا کامپیوتری با کلاهبرداری اینترنتی متفاوت است یا خیر ؟ در پاسخ به این سوال باید گفت که قبل از وجود اینترنت کامپیوتر وجود داشته و کامپیوتر مفهومی قدیمی تر دارد . کلاهبرداری رایانه‌ای یا کامپیوتری قبل از بوجود آمدن اینترنت وجود داشته ولی بعد از اینکه اینترنت‌بوجود آمدو محیط‌مجازی‌بوجود آمد کم کم اصطلاح کلاهبرداری کامپیوتری به کلاهبرداری اینترنتی تغییر نام پیدا بنحوی که بعضی معتقدند کلاهبرداری رایانه‌ای همان کلاهبرداری اینترنتی می‌باشد و این دو اصطلاح را به جای هم دیگر به کار می برند. اما بعضی دیگر معتقدند باید بین این دو اصطلاح تفاوت قائل شد و بطوریکه باید کلاهبرداری رایانه‌ای یا کامپیوتری را اعم از کلاهبرداری اینترنتی تلقی نماییم پس از این حیث کلاهبرداری رایانه‌ای مفهومی عام نسبت به کلاهبرداری اینترنتی دارد . ولی به نظر می رسد قوانین مصوب در این زمینه نظریه اول را تایید می نماید.با بیان این مطالب می

توان به این نتیجه رسید که باید میان کلاهبرداری سنتی و اینترنتی تفاوت قائل شد. بنابراین ماده ۱ قانون تشدید در هیچ شرایطی نمی تواند مستند قانونی ما قرار گیرد . از این رو با پذیرش این نظریه توسط قانون گذار ما در تاریخ ۱۳۸۲/۱۰/۱۷ قانون تجارت الکترونیک برای از بین بردن خلاء موجود در قوانین در این زمینه و تجارت الکترونیک به تصویب رسید . قانون تجارت الکترونیک مشتمل به ۸۲ ماده است که در ابواب و مباحثی و فصول مختلف به مباحثی در زمینه های کلیات و تعاریف و تفسیر قانون، اعتبار قرار داد های خصوصی،پذیرش ارزش اثباتی امضاء الکترونیکی،مبادله داده پیام، حمایت انحصاری در بستر مبادلات الکترونیکی، حمایت از داده پیام های شخصی، حفاظت از داده و پیام در بستر مبادلات الکترونیکی، حمایت از علائم تجاری جرائم و مجازات‌ها و کلاهبرداری کامپیوتری، جعل کامپیوتری نقص حقوق انحصاری در بستر مبادلات الکترونیک، جبران خسارت و دیگر مسائل متفرقه از جمله مهم ترین ابواب و مباحث و فصول این قانون می توان بر شمرد که به آن پرداخته است . در باب چهارم این قانون اولین مبحث قرار گرفته در این باب کلاهبرداری کامپیوتری است . که نشانگر میزان اهمیت و درجه آن در نظر قانون گذار است زیرا همانطور که مشخص شد بیشتر جرائمی که در حوزه جرائم رایانه‌ای اتفاق می افتد همین کلاهبرداری کامپیوتری است . ماده ۶۷ و هم چنین تبصره آن در قانون تجارت الکترونیک در باب چهارم از جرائم و مجازات ها و مبحث اول کلاهبرداری کامپیوتری تنها ماده در این زمینه است به‌عبارت دیگر تنها عنصر قانونی ما در این زمینه محسوب می‌شود . ماده ۶۷ قانون تجارت الکترونیک مقرر داشته است:هر کس در بستر مبادلات الکترونیکی، با سوء استفاده و یا استفاده غیر مجاز از داده پیام ها، برنامه ها و سیستم‌های رایانه‌ای و وسایل ارتباط از راه دور و ارتکاب افعالی نظیر ورود، محو، توقف داده پیام، مداخله در عملکرد برنامه یا سیستم رایانه‌ای و غیره دیگران را بفریبد و یا سبب گمراهی سیستم‌های پردازش خودکار و نظایر آن شود و از این طریق برای خود یا دیگری وجوه، اموال یا امتیازات مالی تحصیل کند، اموال دیگران را ببرد مجرم محسوب و علاوه بر رد مال به صاحبان اموال به حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزای نقدی معادل مال مأخوذه محکوم می‌شود «هم چنین تبصره ی این ماده مقرر می‌دارد:شروع به این جرم نیز

جرم محسوب و مجازات آن حداقل مجازات مقرر در این ماده می‌باشد . » با دقت در این ماده نیاز به توضیح برخی از این واژه ها خواهیم داشت در ابتدای قانون تجارت الکترونیک بعضی از این واژه ها در مواد مختلف بیان شده است. فی المثل ماده ۲ این قانون مقرر می‌دارد: الف – « داده پیام»(Data Mmessage)وهر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره، یا پردازش می‌شود . در همان ماده در قسمت سیستم‌های رایانه‌ای(و)در تعریف« Computer System»می‌آورد. «هر نوع دستگاه یا مجموعه ای از دستگاههای متصل سخت افزاری نرم افزاری که از طریق اجرای برنامه های پردازش خودکار(داده پیام) عمل می کند» یا در قسمت (ف) همین ماده آورده است.

بخش دوم: مقایسه کلاهبرداری سنتی با کلاهبرداری رایانه‌ای

مقایسه کلاهبرداری سنتی با کلاهبرداری رایانه‌ای۱ قانون شدید مقایسه خواهیم کرد و به بیان تفاوت ها و شباهت آن خواهیم پرداخت . قانون گذار در صدر ماده ۶۷ قانون تجارت الکترونیک ابتدا به وجه تمایز و اینکه این جرم در کدام حیطه انجام می‌پذیرد پرداخته است . حیطه انجام جرم و موضوع انجام جرم بستر مبادلات الکترونیکی می‌داند در حالیکه در ماده ۱ ق . تشدید چنین چیزی نیست . دومین تفاوت این است که اعمالی که موجب می‌شود نهایتاً کسی را بفریبد و مالی را ببرد کاملاً متفاوت است با ماده ۱ق . تشدید . قانون گذار در ماده ۶۷ قانون تجارت الکترونیک اشاره می کند هر کس با سوء استفاده یا استفاده غیر مجاز (عنصر معنوی یا روانی جرم) از راه دور ارتکاب افعالی نظیر ورود، محو، توقف داده پیام مداخله در عملکرد برنامه یا سیستم (عنصر مادی جرم) بشود. در حالیکه در ماده۱ ق. تشدید آن چیزی که در نهایت موجب فریب و بردن مال دیگری می‌شود متفاوت از آنچه در ماده ۶۷ ق . ت. الکترونیک بیان شده است می‌باشد . آن چیزی که در ماده ۶۷ آمده و به نظر می رسد دید قانون گذار در خصوص ماهیت جرم کلاهبرداری تا قدری از گذشته متفاوت تر شده است این است که در ماده ۱.ق. تشدید قانون گذار نتیجه جرم را صرفاً بردن مال غیر می‌دانست اما در

ماده ۶۷ این وضع تا قدری با گذشته فرق دارد به این نحو که قانون گذار صرفاً نتیجه کلاهبرداری را بردن مال غیر نمی‌داند. بلکه اعمالی از قبیل تحصیل وجوه، اموال، یا امتیازات مالی را علاوه بر بردن مال دیگری از نتایج جرم کلاهبرداری تلقی کرده است .علاوه بر این نیز قانون‌گذار نه تنها تحصیل وجوه و اموال امتیازات مالی و بردن مال غیر را برای خود شخص مجرم، جرم تلقی کرده بلکه حتی تحصیل و بردن اگر برای شخص غیر از خود شخص مجرم نیز باشد کلاهبرداری تلقی نموده است . البته مشخص ننموده که آیا شخص دیگر که در جرم دخالت دارد بنحوی شریک در جرم خواهد بود یا خیر؟ اگر بر فرض اینکه شریک در این جرم است آیا مجازات اصلی در خصوص وی قابل اعمال است یا خیر و دیگر آثار حقوقی که ممکن است در این زمینه بوجود آید، متاسفانه تکلیفی مشخص ننموده است . از دیگر تفاوت‌هایی که می توان در بیان وجوه تمایز این دو ماده بر شمرده در میزان مجازات این دو جرم است . ماده ۱.ق تشدید مجازات فرد مجرم را علاوه بر رد اصل مال به صاحبش به حبس از یک تا ۷ سال و پرداخت جزای نقدی معادل مالی که اخذ کرده است می‌داند در حالیکه به ۶۷ بیان می‌دارد (علاوه بر رد مال به صاحبان اموال به حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزای نقدی معادل مال ماخوذه محکوم می‌شود) آنچه که مشخص است در میزان حداکثر مجازات جرم در دو ماده تفاوت دیده می‌شود . ماده ۱.ق تشدید حداکثر مجازات حبس را ۷ سال می‌داند در حالیکه ماده ۶۷ ق.ت الکترونیک حداکثر مجازات حبس را ۳ سال تعیین می‌کند و در خصوص دیگر مجازاتها کاملاً شبیه هستند یعنی هر دو ماده اتفاق نظر بر رد اصل مال به صاحبش و در حداقل مجازات حبس یک سال و در خصوص پرداخت جزای نقدی نیز معادل مال ماخوذه کاملاً با هم یکسان هستند. هر چند رد اصل مال به صاحبش چندان جنبه جزائی ندارد و اینکه بخواهیم آنرا در زمره مجازات بر شماریم کار غلطی است پس در بیان بهتر باید آنرا در زمره مسئولیت مدنی مجرم دانست اگر چه در مواد: ۱.ق .تشدید وم ۶۷ ق.ت . الکترونیک بین این دو تفاوتی قایل نشده است.

بخش سوم: ارکان متشکله جرم کلاهبرداری رایانه ای

تحصیل مال غیر ممکن است با استفاده متقلبانه از رایانه انجام شود. در این صورت ارکان جرممزبور با ارکان جرم کلاهبرداری به ویژه از نظر عنصر قانونی متفاوت است و به عنوان جرم خاص درحکم کلاهبرداری از کلاهبرداری موضوع ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس وکلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز متمایز می گردد.

بند اول: عنصر قانونی

شرط مقدم و لازم برای تحقق جرم در حکم کلاهبرداری کامپیوتری ماده ۶۷ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۷ دیماه ۱۳۸۲ مجلس شورای اسلامی است (روزنامه رسمی شماره ۱۷۱۶۷). قانون تجارت الکترونیکی، شامل مجموعه اصول و قواعدی است که برای مبادله آسان و ایمن اطلاعات در واسطهای الکترونیکی و با استفاده از سیستمهای ارتباطی جدید به کار می‌رود (ماده ۱قانون تجارت الکترونیکی). ماده ۶۷ قانون تجارت الکترونیکی می گوید: «هرکس در بستر مبادلات الکترونیکی، یا سوءاستفاده و یا استفاده غیرمجاز از «داده پیام»ها، برنامه‌ها و سیستمهای رایانه‌ای ووسایل ارتباط از راه دور و ارتکاب افعالی نظیر ورود، محو، توقف «داده پیام»، مداخله در عملکرد برنامه یا سیستم رایانه‌ای و غیره دیگران را بفریبد و یا سبب گمراهی سیستمهای پردازش خودکار و نظایر آن شود و از این طریق برای خود یا دیگری وجوه، اموال یا امتیازات مالی تحصیل کند و اموال دیگران رابربرد مجرم محسوب و علاوه بر، رد مال به صاحبان اموال به حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزاینقدی معادل مال مأخوذه محکوم می‌شود». شروع به جرم کلاهبرداری کامپیوتری نیز جرم تلقی و مستوجب کیفر است، زیرا تبصره ماده ۶۷قانون تجارات الکترونیکی می گوید: «شروع به این جرم نیز جرم محسوب و مجازات آن حداقل مجازات مقرر در این ماده میباشد». سوءاستفاده در کلاهبرداری کامپیوتری عبارت است از: اقدامات و دستکاریهای غیرمجاز وغیرقانونی که شامل مصادیق زیر است:

الف) وارد کردن داده‌ها و اطلاعات اعم از صحیح و کذب = وقتی که وارد کردن داده‌ها واطلاعات منتهی به تحصیل مال یا وجه و امتیاز گردد جرم کلاهبرداری کامپیوتری محقق

می‌شود. مانند وارد کردن اطلاعاتی به سیستم رایانه‌ای بانک یا یک مؤسسه مالی و واریز وجه مربوط به حساب خود یادیگری.

ب) تغییر غیرمجاز داده‌ها و اطلاعات رایانه‌ای = چنانچه جعل رایانه‌ای مصداق سوءاستفاده قرار گیرد و در نتیجه تغییر مزبور، مال، وجه امتیازات و خدمات مالی تحصیل گردد جرم محقق می‌شود. مانند تغییر عنوان شرکت یا مؤسسه مالی یا تجارتخانه یا بانک وقتی منتهی به این شود که مشتریان مؤسسات مزبور وجوه قابل پرداخت خود را به حساب شخص تغییر دهنده اطلاعات واریز نمایند.

ج) محو داده‌ها و اطلاعات رایانه‌ای و مخابراتی = شامل از بین بردن و حذف داده‌هاست. درصورتی که این محو در جهت تحصیل وجه یا امتیازات مالی باشد، میتواند از مصادیق کلاهبرداری کامپیوتری با سوءاستفاده از طریق محو داده‌ها و اطلاعات تلقی گردد.

د) توقف داده‌ها و اطلاعات رایانه‌ای = ایجاد وقفه در سیستم رایانه ممکن است موقت یا دائمی باشد. مانند متوقف ساختن دستور پرداخت وجه به شخصی و طرف پرداخت قرار دادن خود بطور غیرمجاز.

هـ) مداخله در کارکرد سیستم رایانه = ایجاد اختلال غیرقانونی و غیرمجاز در کارکرد سیستم کامپیوتری وقتی در جهت تحصیل مال یا وجه یا منفعت یا امتیاز یا خدمات مالی باشد، مرتکب برحسب توفیق یافتن در بردن مال یا امتیاز یا عدم موفقیت در تحصیل مال یا امتیاز، مرتکب کلاهبرداری کامپیوتری تام و یا شروع به کلاهبرداری تلقی می‌گردد.

بند دوم: عنصر مادی جرم کلاهبرداری رایانه‌ای

رایانه یا کامپیوتر وسیله ارتکاب جرم کلاهبرداری کامپیوتری است و ممکن است ارتکاب آن بارفتارهای مجرمانه دیگری مانند سرقت داده‌ها یا تغییر آنها و جعل و یا با نفوذ غیرمجاز همراه باشد که موضوع جرم کلاهبرداری کامپیوتری را تشکیل می‌دهد. بنابراین کامپیوتر گاهی خود، موضوع ارتکاب جرم است مثل سرقت کامپیوتر و گاهی وسیله ارتکاب جرم کلاهبرداری کامپیوتری است؛ وقتی که استفاده متقلبانه از رایانه منتهی به تحصیل مال دیگری می‌شود. کلاهبرداران، معمولاً از هوش و استعدادهای زیادی برخوردارند و به ویژه در

کلاهبرداری الکترونیکی از تخصّص و مهارت‌های فوقالعاده هم استفاده می‌کنند. بدین ترتیب کشف جرائم آنان بسیار مشکل است. عنصر مادی جرم کلاهبرداری کامپیوتری را که در واقع عملیات متقلبانه در جرم مزبور است،ضمن بیان تمایز و تفاوت جرم مزبور از کلاهبرداری عمومی به شرح زیر مورد توجه قرار می‌دهیم.

۱)تحصیل وجه یا مال از طریق دادن برنامه بدون مجوز و مخفیانه به کامپیوتر: در جرم کلاهبرداری کامپیوتری یا رایانه‌ای، مرتکب از طریق دادن بدون مجوز و مخفیانه برنامه‌ای به رایانه، موفق به تحصیل وجوه یا اموال، از بانک یا شرکت یا یک مؤسسه مالی می‌گردد. وجه تمایزکلاهبرداری کامپیوتری خاص با کلاهبرداری عمومی در این است که در کلاهبرداری رایانه‌ای قربانی جرم از نظر مرتکب ناشناخته است و لزوم فریب قربانی برای تسلیم مال به کلاهبردار منتفی است. درحالی که در کلاهبرداری عمومی، عملیات متقلبانه کلاهبردار، مقدم بر تحصیل مال و علت غائی تسلیم مال از طرف زیان‌دیده به کلاهبردار است.

۲)حصیل وجوه یا اموال از طریق تقلب در سیستم رایانه‌ای: کلاهبرداری کامپیوتری با عملیات متقلبانه در داده‌ها، اطلاعات و سیستمهای رایانه‌ای انجاممیپذیرد. مثلاً کلاهبردار، با برنامه‌نویسی خلاف واقع و نادرست یا تغییر داده‌ها در سیستم رایانه‌ای بانک یا تجارتخانه یا مؤسسات دیگر اقتصادی، مالی و تجارتی، مبادرت به تحصیل وجه یا مال می‌نماید.

بند سوم: عنصر معنوی جرم

رفتار مرتکب کلاهبرداری رایانه ای باید همراه با قصد فریب دیگری یا سبب اختلال و گمراهی سیستم‌های پردازش خودکار و نظایر آن شود.

(۱) عمد عام، در سوءاستفاده و یا استفاده غیرمجاز از «داده پیام»ها، برنامه‌ها و سیستمهای رایانه‌ای و وسایل ارتباط از راه دور است که با ارتکاب افعالی (نظیر ورود، محو، توقف «داده پیام»مداخله در عملکرد برنامه یا سیستم رایانه‌ای و غیره) دیگران را بفریبد و یا سبب گمراهی سیستمهای پردازش خودکار و نظایر آن شود.

(۲) عمد خاص که تحصیل وجوه، اموال یا امتیازات مالی و بردن اموال دیگران است.

طوری که اگر مرتکب موفق به بردن اموال و وجوه دیگران نشود در مرحله شروع به جرم و مستوجب کیفر حداقل مجازات مقرّر است. در واقع عنصر مادی و معنوی جرایم عمدی مثل پشت و روی سکه است همیشه با هم ولی جدای از هم می‌باشند، قصر متقلبانه از کیفیت عملیات قابل استنباط است.

بخش چهارم: کیفرهای جرم کلاهبرداری رایانه ای

بند اول:کیفر کلاهبرداری تام

مجازات کلاهبرداری کامپیوتری،در اجرای ماده ۶۷ قانون تجارت الکترونیکی عبارت است از:حبس از یک سال تا سه سال و پرداخت جزای نقدی معادل مال ماخوذ،غلاوه بر رد مال به صاحب اموال. در حالی که کیفر کلاهبرداری عمومی،موضوع قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاش و کلاهبرداری ۱۳۶۷ یک سال تا ۷ سال حبس ویا۲ سال حبس می باشد. تعیین مجازات کم برای کلاهبرداری کامپیوتری می‌تواند ۲ حالت داشته باشد:یا قانونگذاری در سیاست کیفری خود به جنبه ارعابی کیفرهای شدید اعتماد و اعتقاد نداشته است و یا ملاحضات بین‌المللی و استرداد مجرمین کلاهبرداری کامپیوتری مورد توجه قرار گرفته است. ممکن است کلاهبرداری کامپیوتری همراه با جرائم دیگری مانند جعل یا استفاده از کارتهای مجعول باشد بدین ترتیب:

(الف)جعل کامپیوتری=چنانچه ایجاد یا محو یا تغییر داده ها و کلید علائم و کدهای قابل پردازش در سیستم رایه‌نه‌ای بدون تحصیل وجه،مال یا امتیاز باشد،جرم جعل کامپیوتری موضوع ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیک مطرح می‌گردد.ماده ۶۸ قانون مزبور می‌گوید:(هر کس در بستر مبادلات الکترونیکی،از طریق ورود تغییر،محو وتوفق(داده پیام)و مداخله در پردازش (دادخ پیام) و سیستم رایانه‌ای و یا استفاده از وسایل کاربردی سیستم رمزنگاری تولید امضاء مثل کلید اختصاصی،بدون مجوز امضاء کننده و یا تو.لید امضای فاقد سابقه ثبت در فهرست دفاتر اسناد الکترونیکی و یاعدم انطباق آن وسایل با نام دارنده در فهرست مزبور و اخذ گواهی مجعول و نظایر آن اقدام به جعل(داده پیام)دارای ارزش مالی و اثباتی نماید تا با

ارائه آن به مراجع اداری،قضایی،مالی و غیره به عنوان(داده پیام)های معتبر استفاده نماید جاعل محسوب و به مجازات حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزای نقدی به میزان پنجاه میلیون ریال محکوم می‌شود) تبصره ماده ۶۸ قانون مزبور،مجازات شروع به جرم را حداقل مجازت مذکور در آن ماده می‌داند.

(ب)جعل،مقدمه کلاهبرداری کامپیوتری: از جمله،کارت‌های قابل پردازش ویا مورد استفاده در سیستم‌های رایانه‌ای که ممکن است جعل شوند؛کارتهای اعتباری،کارتهای بدهی و کارتهای مغناطیسی می باشد.جعل کارتهای مذبور،یک جرم مطلق است و قابل کیفر.ولی چنانچه جعل مذبور همراه با تحصیل وجوه یا اموال یا امتیازات مالی باشد،موضوع مشمول ماده ۶۷ قانون مزبور است.بنابراین جعل کارتهای قابل پردازش یا مورد استفاده در سیستم رایانه‌ای با مقررات موجود مقدمه جرم کلاهبرداری کامپیوتری تلقی می‌شود.کلاهبرداری از طریق کارتهای اعتباری معمولاً به این صورت است که کلاهبرداری بجای صاحب اصلی کارت اقدام به خرید اینترنتی می‌نماید. بدین ترتیب از یک سو،صاحب اصلی کارت اعتباری که کارت وی مورد سوء استفاده قرار می گیرد قربانی جرم است.از سوی دیگر،فروشنده کالا یا رائه کننده خدمات که بر اساس کارت اعتباری غیر مجاز توسط ارائه کننده متقلب،کالایی را برای فرد کلاهبرداری ارسال و یا خدماتی به وی ارائه کرده است نیز به عنوان قربانی مطرح می گردد.

(ج)تعدد مادی جرائم مختلف=با تصویب مقرارات جدید مربوط به (قانون مجازات جرایم رایانه‌ای)ممکن است،جعل و استفاده از جعل و کلاهبرداری کامپیوتری،جرائم مختلف تلقی شده وقاعده جمع مجازاتها برای کیفرهای مختلف مورد تصویب قرار گیرد.

بند دوم:مجازات کلاهبرداری اینترنتی

در مورد مجازات کلاهبرداری رایانه‌ای،تقریباً شبیه کلاهبرداری عادی،یک تا هفت سال و پرداخت جزای نقدی،معادل وجه یا مال یا قیمت منفعت یا خدمات و امتیازات مالی تحصیل شده است که این مجازات کلاهبرداری ساده در ماده یک قانون تشدید هم است. کلاهبرداری

رایانه‌ای که از جمله جرایم کلاسیکی است که از ابتدا در جوامع بشری موجود بوده و مسئولان اداره جوامع هرگز نتواستند این جرایم را ریشه کن کنند. البته جالب این است که امروزه با ظهور فناوری نوینی با نام کامپیوتر طریقه های ارتکاب این جرم متنوع‌تر به دام انداختن مجمان سخت‌تر شده است .در حقوق ایران کلاهبرداری رایانه‌ای برای اولین بار در لایحه مجازات جرایم رایانه‌ای جرم انگاری شده است.جوانب مختلف حقوقی این جرم در گفتگو با دکتر حسین میر محمد صادقی،حقوقدان برجسته کشورمان بررسی شده است. ماده ۱۳ مقرر داشته است:هرکس با انجام اعمالی نظیر واردکردن،تغیر،محو،ایجاد،توقف داده‌ها یا مداخله در عملکرد سیستم و نظایر آن از سیستم رایهنه‌ای یا مخابراتی سوء استفاده کند و از این طریق وجه یا مال یا منفعت یا خدمات مالی یا امتیازهای مالی برای خود یا دیگری تصاحب یا تحصیل کند در حکم کلاهبرداری محسوب و به حبس از یک تا هفت سال و پرداخت جزای نقدی معادل وجه یا مال یا قیمت منفعت یا خدمات مالی یا امتیازهای مالی که تحصیل کرده است محکوم می‌شود.اگر ما بخواهیم آنچه را که در این ماده مطرح شده ایت بحث کنیم و در وهله اول بر می‌خوریم به عبارت(هرکس)خوب ممکن است که به ذهن برسد که بهتر بوده قانونگذاری از واژه هر شخص استفاده می‌کرد تا اشخاص حقوقی را هم ذر بر بگیرد اما در اینجا واژه هر کس به کار رفته،چون ماده دیگری در این لایحه وجود دارد.در رابطه با وقتی که اشخاص حقوقی مرتکب این جرایم می شوند وبنابراین ماده ۱۳ به این شکل تنها شامل اشخاص حقیقی است که می توانید به این جرم،محکوم شوند و اگر شخص حقوقی مرتکب آن شود،مباحث مربوط در ماده ۳۳ است.در مورد عبارت(سوء استفاده نماید)یعنی هر گونه اقدامات و دستکاری غیر مجاز را در واقع از مصادیق سوء استفاده می‌توان ذکر کرد.مثلاً فرد با وارد کردن داده ها،چه صحیح و چه کذب،از امکانات فناوری استفاده می‌کند ودر نتیجه اموالی را برای خود یا دیگری کسب می‌کند.مثلاً اطلاعاتی را وارد می‌کند که وی در حسابش مقداری پول دارد و در نتیجه بانک برای وی مبلغی را منظور کند. اما(تغییر شامل تغیر غیر مجاز داده ها و اطلاعات است که بدین طریق مال،وجه وخدمات مالی تحصیل می‌شود.از طریق(محو نیز اطلاعات رایانه‌اثی و مجاراتی حذف می‌شود باز همان نتیجه مالی کسب

می‌شود.از طریق(محو نیز اطلاعات رایانه‌ای و مخاراتی حذف می‌شود باز همان نتیجه مالی کسیب می‌شود وعبارت(توقف)یعنی ایجاد وقفه در فرآیند تبادل داده‌ها و اطلاعات،مثلاً دستور پرداختی که باید از شعبه A به شعبه B برود،کلاهبردار یک وقفه ایجاد می‌کند تا پرداخت از حساب وی صورت نگیرد و در نتیجه منافی مالی را کسب کند. (مداخله در عملکرد سیستم)اختلاس غیر قانونی در کارکرد سیستم است به هر شکلی اگر به تحصیل مال ومنفعت بینجامد کلاهبرداری است.عبارت و نظایر آن می‌رساند که این مصادیق حصری نیست و به هر شکلی که شخص از سسیستم رایهنه‌ای و مخابراتی استفاده کرد و مالی را کسب کند،کلاهبرداری اتفلق می‌افتد.در مورد عبارت سیستم رایانه‌ای و مخابراتی که در ماده آمده است،برخی متقد بودند که به این سیستم‌ها،سیستم ارتباطی هم اضافه شود ولیکن چون معنای سیستم ارتباطی گسترده و شاید دارای ابهام است،ماده فقط سیستم رایانه‌ای و مخابراتی را مطرح کرده است.منظور از این سیستم رایانه‌ای،وسیله یا مجموعه‌ای از وسایل و ابزار مرتبط و هم پیوسته است که مطابق با یک برنامه‌ای پردازش اطلاعات را انجام می‌دهد و منظور از سیستم مخابراتی سیستم و وسایل ارتباط جمعی از راه دور است. به این ترتیب وقتی صحبت از سیستم رایانه‌ای یا مخابراتی می‌ود مصادیق مختلفی از کل وسایل مرتبط با رایانه و مخابرات را در می‌گیرد. در طرح عبارت " وجه یا مال یا منفعت یا خدمات مالی یا امتیازات مالی ... تحصیل کند " در این لایحه امتیازی مهم نسبت به کلاهبرداری عادی در قانون تشدید محسوب می‌شود. چون در قانون تشدید ماده یک می‌گوید: از این راه مال دیگری را ببرد و آنجا این انتقاد به مقنن وارد است که چرا بر خلاف برخی از کشورهای دیگر به منافع و خدمات مالی و امتیازات مالی اشاره نکرده است که کسی با حیله و تقلب موجب شود تا منفعت، خدمت یا امتیازات مالی غیر مجازی را کسب کند مثلاً این که پیرمردی حق بیمه عمر ر با وجود این که ۹۰ سال را در شناسنامه تبدیل به ۵۹ سال بکند تا با مبلغ بسیار کمتری بیمه شود. این مشکل و کمبود که در کلاهبرداری عادی وجود دارد خود به خود و البته خوشبختانه در مورد کلاهبرداری رایانه‌ای وجود ندارد بنابراین کسب هر گونه وجه، منفعت، خدمت و امتیاز مالی در حکم کلاهبرداری است. قطعاً این موارد جنبه مالی دارد و نه غیر از آن بنابرای

اگر کسی به وسیله اعمال مذکور بتواند به مکان ممنوعی وارد شود مثلاً وارد دانشگاه شود قطعاً کلاهبردار محسوب نمی‌شود پس باید آنچه تحصیل می‌شود صبغه مالی داشته باشد تا کلاهبرداری واقع گردد.

نتیجه گیری

در جمع بندی تمامی مطالب این مقاله فهمیدیم کلاهبرداری رایانه ای جرمی است که در قانون مجازات اسلامی به صورت مجزا از جرم کلاهبرداری ساده برای آن مجازات تعیین شده است. جرم مذکور در بستر رایانه و مخابرات تحقق یافته و منتفع جرم برخلاف کلاهبرداری سنتی نیاز نیست که حتماً وجه یا مالی را کسب کند بلکه برای تحقق این جرم کسب امتیاز،خدمت و منفعت هم کفایت می کند. در این راستا باید توجه داشت رفتارهایی که مشمول کلاهبرداری رایانه ای می شوند از قرار ذیل هستند:

ورود: منظور از ورود، وارد کردن اطلاعات در رایانه برای پردازش است. به طور مثال وارد کردن اطلاعات به سیستم رایانه ای بانک و موسسات مالی و اعتباری و واریز یا انتقال وجه به حساب خود و دیگری.

محو: منظور از محو، از بین بردن و حذف کردن داده ها و اطلاعات است. به طور مثال کسی با دسترسی به اطلاعات بانکی اسناد بدهکاری خود را در بانک از بین ببرد.

ایجاد: منظور از ایجاد، به وجود آوردن اطلاعاتی است که وجود نداشته اند. به طور مثال کسی اطلاعات خود را به طور غیر مجاز وارد سامانه طرح ترافیک می کند.

متوقف کردن: منظور از متوقف کردن، ایجاد وقفه و قطع جریان دسترسی به اطلاعات است. به طور مثال کسی در زمان انتقال وجه با قطع جریان دسترسی و ایجاد وقفه در زمانی که پول در حال واریز به حساب دیگری است پول را وارد حساب خود کند.

مختل کردن سامانه: منظور از مختل کردن سامانه ایجاد اختلال غیر مجاز در کار سیستم رایانه ای و کسب منفعت برای خود در فاصله زمانی که اختلال صورت گرفته است

همچنین باید توجه داشت تفاوت کلاهبرداری سنتی و رایانه ای در دو عنصر محیط ارتکاب جرم و وسایل ارتکاب آن خلاصه می شود:

- در کلاهبرداری سنتی باید مرتکب از روی عمد و با سوء نیت اقدام بـه تحصـیل مـال فرد کند. به عبارتی باید ارتباطی مستقیم بین فریب خوردن فـرد و اسـتفاده از وسـایل متقلبانه وجود داشته باشد. اما در کلاهبرداری رایانه ای تصاحب مال یا وجه از طریـق عناصری چون تغییر، محو و وارد کردن داده ها و یا مختـل کـردن سـامانه انجـام مـی شود. این نوع جرم ممکن است حتی بدون آگاهی مالباخته انجام شود.
- کلاهبرداری سنتی فریب و اغفال یک فرد با توسل به وسایل متقلبانه و از کف رفـتن مال اوست. اما در کلاهبرداری اینترنتی یا رایانه ای اغفال یا فریب فرد در کار نیست؛ بلکه، استفاده متقلبانه از رایانه یا اینترنت جایگزین آن می شود.
- لازمه تحقق جرم کلاهبرداری سنتی تحصـیل مـال اسـت، امـا در کلاهبـرداری هـای یارانه ای علاوه بر این فاکتور باید امتیاز و یا خدمت هم به دست آید.

با توجه به اوصاف جرم کلاهبرداری رایانه ای باید توجه داشـت عناصـر لازم جهـت تحقـق جرم کلاهبرداری اینترنتی باید اذعان داشت برای تحقق هر جرمی سه عنصـر قـانونی، مـادی و معنوی تعریف می شود:

- **عنصر مادی** :عنصر مادی این نوع کلاهبرداری همان تغییر، ایجـاد، محـو، متوقـف، مختل یا وارد کردن داده هاست.
- **عنصر قانونی** :منظور از این عنصر در کلاهبرداری رایانه ای، محسوب شدن جرم و یا اصطلاح "جرم انگاری" شدن آن توسـط قانونگـذار اسـت. مـاده ۱۳ قـانون جـرائم رایانه ای به آن می پردازد.
- **عنصر معنوی** :برای تحقق این عنصر در کلاهبرداری رایانـه ای بایـد کلاهبـردار از سه فاکتور اراده و عمد خود، غیر مجاز بودن بودن عمـل و نتیجـه نامشـروع آن آگـاه باشد.

در نهایت لازم به ذکر است درخصوص دادگاه صالح رسیدگی به جرم کلاهبـرداری رایانـه ای باید گفت علی القاعده دادگاه صالح برای رسیدگی به جرائم دادگاه محل وقوع جـرم مـی باشد، اما در برخی از جرایم مثل جـرم کلاهبـرداری رایانـه ای تعیـین دقیـق محـل وقـوع جـرم دشوار خواهد بود. براساس رای وحدت رویه شماره ۷۲۹ مورخ ۰۱/۱۲/۱۳۹۱: نظر به اینکه در صلاحیت محلی، اصل صلاحیت دادگاه محل وقوع جرم اسـت و ایـن اصـل در قـانون جـرایم رایانـه ای مسـتفاد از مـاده ۲۹ مـورد تاییـد قانونگـذار قـرار گرفتـه اسـت، بنـابر ایـن در جـرم کلاهبرداری مرتبط با رایانه، هرگاه تمهید مقدمات و نتیجه حاصل از آن در حوزه های قضایی مختلف صورت گرفته باشد دادگاهی که بانک افتتاح کننده حساب زیان دیده از بزه کـه پـول بطور متقلبانه از آن برداشت شده درحوزه آن قرار دارد صالح به رسیدگی است.

منابع و مآخذ

قرآن کریم و بعد

الف) کتب فارسی

۱. برومند باستانی«جرائم کامپیوتری و اینترنتی» انتشارات بهنامی، تهران، ۱۳۹۵

۲. جاویدنیا، جواد جرایم تجارت الکترونیکی انتشارات خرسندی چاپ چهارم ۱۴۰۰

۳. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق–انتشارات گنج دانش – ۱۳۸۳

۴. خداقلی– زهرا– جرایم کامپیوتری،تهران – انتشارات آریان –چاپ دوم ۱۳۹۹ ۱۳۸۳

۵. خداقلی –زهرا – جرایم کامپیوتری، تهران – انتشارات آریان – چاپ اول ۱۳۸۳

۶. زراعت – عباس: شرح قانون مجازات اسلامی – نشر فیض، چاپ دوم: بی تا – جلد دوم

۷. زندی، محمدرضا، تحقیقات مقدماتی در جرائم سایبری، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۷، چاپ اول، ۵۰

۸. شیرزاد، کامران؛ جرایم رایانه-ای، تهران، نشر بهینه فراگیر، ۱۳۸۸، چاپ دوم ۱۳۹۹

۹. صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی– جلد اول انتشارات گنج دانش – ۱۳۹۲

ب) کتب عربی

۱. فاضل لنکرانی، محمد. (۱۳۸۶) جامع‌المسائل (فارسی)، قم: انتشارات امیر قلم، چاپ یازدهم.

۲. فیومی، احمدبن‌محمد. (بی‌تا) مصباح‌المنیر. قم: منشورات دارالرضی، چاپ اوّل.

۳. گسن، ریموند.(۱۳۷۰)جرم شناسی نظری، ترجمه مهدی کی نیا، انتشارات مجمع علمی و فرهنگی مجد.

۴. محبوبی، فرخ. (۱۳۸۱) دانش‌آموز نفوذگر، تهران: انتشارات ناقوس، چاپ اول.

۵. مرتضی زبیدی، محمدبن محمد. (۱۴۱۴ق) تاج‌العروس من جواهر القاموس، با تصحیح علی شیری، بیروت: دارالفکر للطباعۀ و النشر و التوزیع، چاپ اول.

۶. نجفی، محمدحسن. (بی‌تا) جواهرالکلام، تعلیق محمد قوچانی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ هفتم.